

Dragan Bulatović¹
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Studije baštine kao temelj očuvanja humanističkog obrazovanja²

Apstrakt: U radu će se raspravljati o krizi znanja kao humanističkom problemu razumevanja sveta. Ovaj odnos će se postaviti kao ključni za objašnjenje takozvanih revolucija u nauci. Učestalost novih istraživačkih paradigmi kao karakteristika razvoja nauke i filozofije od sredine XX veka pokreće rasprave o modelima racionalnog objašnjenja sveta i o modelima njihovih razumevanja i prihvatanja. U tom novootvorenom prostoru susreću se različita disciplinarna iskustva sveta, čija nasleđa su objašnjiva iz pozicije umeća pamćenja. Heritologija, kao teorija ovog poslednjeg, nastupa sa jednim, istorijski utišavanim, modusom saznanja celovitosti sveta, koji se imenom *predstavnosti* nudi diskurzivnom objašnjenju kao komplementaran. Upravo u toj subordinaciji vidimo izrazit slučaj transdisciplinarnosti kao nade za napredak racionalnog znanja. U savremenom shvatanju nasleđa zatura se njegova humanistička osnovanost u antičkom izrazu *kalokagatije*. Lepo je ono što je dobro. Dobro se u svom bogatom obrazovnom trajanju razumevalo kad kao sreća (u otkrivanju), kad kao uživanje (u saznanju), kad kao korist (u delanju), no uvek je to što je preovladavalo u nekom vremenu određivalo i njegovu ideju univerziteta. Ako se pak pogleda šta je zajedničko ideji kulturnog dobra i ideji univerziteta, lako je uočljivo da se one sreću na prostoru javnosti. Javnost dobra je kategorija vrednosti, koja silno utiče na sve savremene menadžmentske modele izbegavanja opšte koristi, odnosno favorizovanja modela uspešnosti/kompetitivnosti, koji sledeju doktrinu liberalnog kapitalizma. Kako se savremena ideja baštinenja, razapeta u našim uslovima odrastanja između *lapota* i *šoping mola*, spasava u univerzitetskom programu, biće pokazano na primeru studija baštine (od osnovnih do doktorskih) Seminara³ i Centra za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Biće prikazano kako je održanje humanističkih ideala svake zajednice

¹ Dr Dragan Bulatović je vanredni profesor na Odeljenju za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

² Rad je rezultat istraživanja koja se obavljaju u okviru projekta Seminara za Muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu *Tradicija i transformacija, potprojekat 'Strategije baštinenja'* (evidencioni broj 47019), koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

³ „Seminar“ je nastavna jedinica na istoriji umetnosti. Odeljenje za istoriju umetnosti se deli na Seminare za istoriju starog, srednjeg, novog veka, istoriju moderne umetnosti i Seminar za muzeologiju i heritologiju.

zavisno od očuvanja javnosti dobra i stvaranja dostupnosti obrazovanja, oličenog u lepoti saznanja, za svakog pojedinca.

Ključne reči: baština, patrimonium, kriza nauke, humanizam, ideja univerziteta, kulturno dobro, heritologija.

Kriza znanja kao kriza pamćenja

Prilog legitimnosti transdisciplinarnog naučnog razumevanja

Kada se u košmaru disciplinarnog nadmetanja kojim je potrošena poslednja etapa naukovanja i filozofiranja u XX veku progledalo trezveno, postalo je nevažno kome pripada reaktuelizacija ovog golemog pitanja. Važno je bilo da su postala legitimnim pitanja granice disciplinarnih moći, štaviše, diskurzivnih paradigmi uopšte te racionalnog postignuća u objašnjenju sveta i pronalaženja smisla znanstvene slike stvarnosti. Zapravo, psihotično iščekivanje novog milenijuma počelo je celu deceniju unapred ne samo simbolično, padom *Berlinskog zida*, ali da, zbilja, sa tom varljivom nadom da se simbolička igra pojavljuje kao modus zadovoljenja znatiželje. Gledano sa iskustvom od desetak godina u novom milenijumu, može se tvrditi da je sva mučnina pitanja egzistencije, istine, novusa, pragmatizma, progressa, profita i/ili sreće, kao i sva druga pitanja koja su dobila tako stabilnu legitimnost u kritičkoj nauci šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, zamenjena poletnošću nadgornjavanja – kompetitivnošću. Kompetitivnost, kojom se i najavljiavo XXI vek kao vek znanja, odigrava se pak u sistemu u kome su optimalno standardizovana konvencionalna delovanja u disciplinarnim istraživanjima sveta. Okvir je standardizovao forme i zaštitio pravo delovanja, a ne predmet i smisao naučnog postignuća. Tako se postignuća u standardnom delovanju legitimno svodi na kvantifikacijske iskaze, pa je rangiranje zamenilo i smisao delovanja. Na taj način je izigrano jedno od najznačajnijih postignuća kibernetičkog ubrzanja otkrića sveta, opšta informatička teorija i njen uticaj na opštu metodologiju naučnog objašnjenja. Ova je i prihvatila informatologiju ne zbog statističke servilnosti već, pre svega, zbog reafirmacije svojih nezaboravljenih holističkih učenja. U njima, dakako, *svako nešto* ima semiotički potencijal samo ako ga naziremo (ako ga investiramo) kao gradivo ili graditelja u sistemu, ako uopšte mislimo celinu, makar je i ne znali (činjenički). Mnostvo nečega čemu se može utvrditi samo svojstvo forme, a često je to vrhunac realno dostupnog istraživanja, još ne garantuje više od vrlo posredovane poručivosti. Taj nivo konstituisanja informatičkih sistema je izrazito pasivan i još nema potencijal socijalne činjenice, te se i izgradnja vrednosnih sistema samo na tim pasivnim pokazateljima čini nedostatnom za konstataciju naučnog novusa i njegovo raspršivanje.

Svest o novusu u naučnom pogledu na svet je već posledica kulturacije, te je njeno održanje predmet kulturne i obrazovne izgradnje. U tom nužnom udomljenju znatiželje o svetu, sada više nego na isteku XX veka, jedna teorija nudi svoje objašnjenje istrajne moći predstavnice slike sveta – muzejske, dakako. I ona je, po opštoj modi, standardizovana i brendirana da bi bila obezmoćena – ili, u žargonu kritičkog kraja XX veka, *spektakularizovana* – pa će nam stoga biti veći izazov da je tretiramo s aspekta njenih konstitutivnih moći.

Kriza humaniteta

U kauzalitet koji nosi ideja *XXI stoleće kao era kompetitivnosti* učitana je projekcija prosperiteta utemeljena na znanju. Era, koju će presudno obeležiti učinak znanja, bila bi nedosanjani san svih ranijih utopija. Poželjno – da, ali iskustvo zbori da je neostvarivo, sem ako se u ovoj projekciji ne skriva neki oblik *diktature znanja* po modelu demokratije kao *diktature većine*, nasuprot istorijski već potvrđene nemoći *apsolutizma znanja*, dekartovskog tipa, na primer. Dakako, u širem socijalnom kontekstu sintagma *era kompetitivnosti*, čini se, pre svega potvrđuje stanje dostupnosti (opet utopijski) znanja zahvaljujući tehnologiji proizvodnja i distribucije, prihvatanja i razmene informacija. U tom značenju proklamacija *nove ere*, zapravo, aminuje dominaciju kompetitivnosti *vlasnika*, imaoca informacija, pre svega, a ne *kreatora* znanja. Na taj način je *era kompetitivnosti* počela, pre svega za razvijene zajednice, znatno ranije. Zapravo se to desilo definitivnim tehnološkim preuzimanjem prostora globalnog informisanja – integrisanjem lokalnih mreža u internet, to jest u poslednjoj dekadi XX veka. U tom smislu nije teško zamisliti savremene *banke podataka* kao svojevrzne hramove za klanjanje – jer imaju snagu izvora svih moći. Sada su one samo stvarnije od svih dosadašnjih izvora vere jer objektivnom moći kapitalizacije znanja mogu da stvore realan profit. Idealno gledano, to jeste otvorena mogućnost za sve misleće ljude, ali u praksi ne postoji zabeleženo istorijsko iskustvo o takvoj socijalnoj strukturi u kojoj je dominantan sloj znanstvenika. Najviše u tom smislu su nudile zajednice koje su na principu razvoja kreativnosti jednaku društvenu brigu poklanjale misliocima i praktičarima, pa su akademije za veštine, za uzdizanje tehnike rada i inovacije u proizvodnji omogućile stvaranje kreativnog sloja društva jednako vrednog onom misaonom, naučnom i umetničkom. Izgledalo je da u društvima visoke harmonizacije, po principima dobrog društvenog ugovora za sve delatne članove, postoji progresivna hijerarhizacija od statusa: (1) *osposobljavanja* članova zajednice za obavljanje rada (i istovremeno za neposrednu eksploataciju), (2) *obučavanja* za naplatu uložnog rada (na delu je strukovna sigurnost od neumerene eksploatacije) te (3)

znanja koje su stekli oni zainteresovani za unapređenje svog rada ulaganjem svoje kreativnosti do uloge inovatora. Tek ovi potonji su u situaciji da razmenjuju svoje usluge po tržišnim principima vrednosti. Samo one zajednice koje su u viziji svog prosperiteta računale na ovaj kreativni doprinos i formirale sistem obrazovnog negovanja na *akademijama rada*, mogle su da računaju na neprekidan priliv kreativnih delatnika. U suprotnom, nosioci inovacija su prelazili u status vlasnika kapitala, a dalji proizvodni i, posledično tome, društveni procesi su išli na štetu prve dve kategorije delatnika i članova zajednice.

Zašto znanje nije dominantan faktor u socijalnoj strukturi, te time i *era kompetitivnosti* upućuje na nešto drugo? Zato što se do znanja dolazi sporo i zato što je proces uvek do samog kraja neizvestan. Time je znanje skupo, to jest spada u, ekonomskim rečnikom kazano, *sporu korist*. Stoga se pre može reći da investiranje u znanje izrazito obeležavaju trenutne, akutne potrebe. Investiranje u znanje je, tako nas uči istorija, najčešće iznudica velikih socijalnih kriza. Na primer, samo iz novije istorije, nagli razvoj kibernetike nakon bar tri veka tavorjenja uslovia je, kako je pokajnički naveo u delu *Kibernetika i društvo* iz 1950. godine njen reanimator Norbert Viner, neodložna potreba američke mornarice da izađe iz pat pozicije u sukobu sa Japanom u II svetskom ratu. Takođe, pandemije izazivaju potrebu za velikim investicijama u naučna istraživanja. Dakako, kao što farmaceutska industrija može dirigovati imunološkim sistemima, tako je i kapitalno ubrzanje globalne kompjuterske mreže (WWW) dirigovano potrebom efikasne informatičke kontrole.

Šta će onda tu uopšte kultura, možemo se zapitati.

Upravo zbog toga što samo čovek koji se *pita* može biti svestan koristi i štete globalnih sistema. Savremena *globalna zajednica* nije prvi *Komonvelt* u istoriji. Samo kada se pitamo, potvrđujemo da imamo iskustvo da smo „pili sa tog izvora“. Svejedno u kojoj *akademiji* – znanstvenoj, radenoj ili *umskoj* (baštinskoj). Jednostavnije rečeno, samo takozvana kulturna informacija (Tuđman, 1983) nije golo sakupljanje podataka koji su konačni u svojoj naučno objektivnoj pouzdanosti, ali takođe i, paradoksalno, etičkoj neutralnosti. Samo kulturna informacija nastaje na strukturnom povezivanju konteksta u kome podaci postaju svrsishodni i smisleni svakom pojedincu koji se pita. A pita se svako ko pamti, ko se oslanja na nasleđe, na svoju kulturu, dakle.

U nasleđu koje doživljavamo kao svoje postoji stalnost obnavljanja humanističkog ideala harmoničnog odgajanja uvek kada se uspostavljaju novi društveni odnosi ili pak stvaraju čvršći društveni ugovori. Koliko god velike društvene promene bivaju ekonomski determinisane, te time primarno vođene materijalnim interesom, sam proces okupljanja oko zajedničkog interesa angažuje sve iskustvo koje pojedinci do tada imaju, kako bi posvojili viziju boljitka. U

svakom odlučivanju presudan značaj ima upravo kultura sećanja. Ona se javlja u istoriji promena kao kritični nedostatak uvek kada se pretera sa naglim transformacijama društva. Kada se najveći deo populacije usmerava na nove profesije, pojedinci se lako poistovećuju sa svojim kvalifikacijama. Svaki tendirani nominalizam, pa i ovaj, vodi slabljenju društvene uloge nosioca razvoja. Ovo proizvodi anomaliju da ga dostignuta *kvalifikacija* udaljava od šireg konteksta društvenog odlučivanja. Štaviše, svodi ga na elemente proizvodne formule, koja je obrnuto proporcionalna podsticanju radne kreativnosti već u otkrivanju smisla sopstvenog profesionalnog usavršavanja. Društvena kritika dogmatskog razumevanja profesionalizacije kao profitnog progressa ostavila je u nedavnoj istoriji niz ubedljivih primera u širokom prostoru društvenog delanja, od obrazovne do umetničke prakse. Profesor Maks Imdal (Imdahl, 1986, str. 49–82) dugo će ostati zapamćen po svom ingenioznom poduhvatu „Kako radnicima hemijske industrije Bayer objasniti apstraktno slikarstvo?“. Profesor je u nizu strpljivo planiranih seansi razgovarao sa radnicima pred nekim primerima apstraktne slikarske umetnosti. Razgovori su trajali toliko dugo dok profesor Imdal nije mogao da zaključi: „Hvala vam što ste mi objasnili kako razumete ove slike!“

Sa druge strane, Dušan Makavejev je filmom *Čovek nije tica* (1965) na ubedljiv način zagrizao problem dogmatske formule *kultura radnicima* kada je prikazao debakl sinfonijskog izvođenja IX Betovenove simfonije u radničkoj hali. Ovaj problem, najtačnije opisan kao bahatost kreatora formula, svejedno da li onih profitnih ili ideoloških, despotskih, najradikalnije je uzvratio establišmentu Jozef Bojs praktikujući u svom umetničkom i akademskom radu *socijalnu skulpturu*. Zapravo, propagirajući podsticaj svakom da bude umetnik, tj. da svoju kreativnost oslobodi u izgradnji najbolje zajednice. Dodatno je zanimljivo da je ovaj nemački profesor umetničke akademije sa najvećim posvećenjem delovao prema svim ljudima, a da je u akademskom kurikulumu rado i tendirano zamenjivao umetničke silabuse onim o slobodi i/ili demokratiji. Osnovao je *Organizaciju za direktnu demokratiju* i *Slobodni internacionalni univerzitet za kreativnost i interdisciplinarna istraživanja*, a *Nemačku studentsku stranku* je smatrao svojom najvećom skulpturom. Iako je računao na artikulaciju za masovnu recepciju, Bojssov projekt delovanja nije podrazumevao parcijalna korišćenja. Prošireni pojam umetnosti, počivajući na projektu procesa oblikovanja, proizilazi (utopijski) iz vrlo promišljeno odabranog sistema obuhvatnog shvatanja umetnosti. Kako je sam Bojs zadao:

Objekti su posmatrani stimulansi za transformisanje ideje skulpture ili umetnosti uopšte. Oni treba da provociraju mišljenje o tome šta skulptura može da bude i kako koncept oblikovanja može da se ra-

stegne do nevidljivih materijala, dostupnih svima. Po tom zadatku utvrđuje tri stepena razvoja:

- mišljene forme – (ili) kako modelujemo svoje misli,
- govorene forme – (ili) kako oblikujemo svoje misli u reči,
- društvena skulptura – (ili) kako modelujemo i oblikujemo svet u kome živimo: Skulptura kao razvojni proces: Svako kao umetnik. (Tisdall, 1979, str. 8–9)

Ovaj Bojsov oblik direktnog učešća u kulturnom proizvodu, u kome se anulira dejstvo nominalne kvalifikacije, do neke mere su zloupotrebili pripadnici Partije zelenih uvlačeći ga u izbornu listu za Parlament. No, danas se može reći da je ova praksa angažovanog utkivanje ideje akademskog oblikovanja svakog člana zajednice ostavila makar neki didaktički trag. Bojs ju je primenjivao obuhvatno i intenzivno sedamdesetih godina XX veka, pre svega u nemačkoj zajednici. U njoj je pak, prevashodno kod mlade intelektualne populacije, zbog zakasnelog otkrića bliskog negativnog nasleđa II svetskog rata, široko i često bolno razbuđena svest o društvenoj odgovornosti, naročito nakon studentskih protesta 1968. godine. Vrlo brzo je Bojsova praksa socijalne skulpture internacionalizovana, ali, tendirano sakato, kroz očvrslje institucije sistema umetnosti i kritički otupljena međ zidovima pomodnih galerija i ispraznih kulturnih revija. Time je njen društveni uticaj sveden u domen didaktike. Nije mu se moglo ne priznati da ume da uvuče običnog čoveka u svoj performans. Ali, smisao i sadržaj angažmana koji je u svetu bio dopustiv osamdesetih godina dvadesetog veka u takozvanim razvijenim zajednicama pažljivo se suzbijao u auru umetničkog, sa jasnim prizvukom egzistencijalne neupotrebljivosti. Bojimo se da je ovovremeni, jedinstveni ili bar preovlađujući kredo kulturnih politika muzeja – interaktivni programi – jedno vrlo sarkastično „priznanje“ Bojsovom doprinosu reafirmaciji demokratske akademije (za narod).

Uprkos tome što su njegove *kreativne akcije* imale veliku privlačnost za široke društvene grupe, sam Bojs je odbijao da ga svrstavaju u proroke jer je držao da svaki *aktivizam* potiče iz *prošlog stupnja svesti* , te stoga mora da se *poziva na veru u božansko objavljnje* . Naprotiv, on je sebe video kao pedagoga *u potrazi za načinima uticaja na ljudski razvoj* . Ti se *načini* izvode, precizira Bojs, *iz normalnog mišljenja kao sposobnosti koja se razvila tokom prethodnih kulturnih faza* . Kako on sam pravi ovu suptilnu razliku između svog poslanstva i nehajne (kao *šamanske*) umetničko-kritičarske recepcije istog, čita se u njegovoj tvrdnji da je paradigma *o čoveku kao proizvodu svoje sredine* poluistina koja se koristi kako bi se struktura moći sredine koju je stvorio čovek održala onakvom kakva je. Izrekom, Bojs smatra da je „ja“ bez sumnje čovekovo besmrtno jezgro – nazovimo ga jednostavno

njegovom višom prirodom, koja, kako bi se dalje razvijala, utelovljuje sebe“. Pri tome misli da se to zbiva u *materiji kao iskustvu*, a ne kao sastojku. „To je ono“, smatra njegov pouzdan tumač G. Jape (G. Jappe), „što je izvorno hrišćanstvo razumelo, a Bojs vidi jasnu paralelu između izopačene nauke i institucionalizovanog hrišćanstva. I jedno i drugo, prema njegovom mišljenju, počinje tako što materiju ozbiljno shvata kao mesto utelovljenja, i jedno i drugo je, zaokupljeno ispitivanjem kosmosa, zanemarilo uzroke i svrhu utelovljenja“ (Jappe, 2003, str. 51). Suštinski, čovek je slobodan u meri u kojoj je kreativan, to jest, pledira Bojs, on

„može da donosi odluke onog časa kada otkrije *tačku slobode*. To može da učini samo ako je svestan da povեսno uslovljena sredina ne daje nove uzroke, nego samo posledice, da samo prežvakava postojeće znanje. Nešto novo može ući u svet samo čovekovim individualnim samoobjašnjenjem u životu. To je u apsolutnoj protivrečnosti sa sociologijom, koja izvodi svoje stavove o svetu iz pitanja koja društvo samo sebi postavlja, bez ikakve arhimedovske tačke koja referira izvan sebe same. Ta je referentna tačka za Bojsa sloboda, a ona se može postići samo kreativnošću i tu kreativnost on zove umetnost. Umetnost je tako svaka aktivnost koja čini čoveka nezavisnim od preduslova – od društva i njegovih ideja“ (Jappe, 2003, str. 51).

Doba kompetitivnosti

Područje kulture u strategiji participacije u svetu kompetitivnosti dragoceno je polje u kome se mogu integrisati vizije celokupne perspektive jedne zajednice. Ono u najširem smislu objedinjuje pojedinačne napore nauke, obrazovanja i uređenja čovekovog praktičnog delanja – rada i održanja. Upravo tu je neophodno *utelovljenje`ja`* kao stvaralačke emanacije. Ako je *strategija* skup sposobnosti i veština, onda je predviđanje njeno bazično svojstvo. Projektovanje predstojećeg, kao modelovanje očekivanog, podrazumeva iskustvo, tj. poznavanje svih prethodnih modela istovrsnog ili strukturalno sličnog ponašanja. Iskustvo, svoje i drugih, može stvoriti samo gajena veština očuvanja pamćenja. *Veština* u praksi odgonetanja stvarnosti obezbeđuje napredak *znanja*, a ono stvaranje jasnije i izvesnije slike budućnosti. Kompetitivnost *mnemozofije*, kao heritološke teorije, kako je pre četvrt veka definisao profesor Tomislav Šola (Šola, 2003, str. 301–319), čini se „providenskom“ za XXI vek. Baštinjenje je cilj svake strategije nezaboravljanja (Bulatović, 2005). Ono u aktivnom smislu podrazumeva prepoznavanje vrednosti, njihovo *očuvanje* i živu, ali *sećajuću* vrednosnu kulturnu proizvodnju.

Očuvanje ima dva lica: *tvarno* – trezorsko i *refleksivno* – tezaursko. Tvarno iscrtavaju takozvani međaši pamćenja – reprezentativni (*monumenti*) nosioci dokumentarnosti (izvora istinitosti), a oličeni su u nacionalnim, državnim aparatom šticećenim, kulturnim trezorima. Refleksivno lice ima ulogu prozora na trezoru u koji se zagleda svaki nosilac novog života ili, da konkretizujemo, svaka materijalna i duhovna aktivnost koja nastaje na osnovama nezaboravljanja radi u prilog usvajanja zajedničkog jezičkog i, posledično tome, leksičkog fonda – tezaurusa – kojim će se od zaborava trajno čuvati kulturne vrednosti prošlosti. Iskustvo nasleđivanja je svojevrsni proces sećajućeg gledanja u budućnost, da samo ovlaš parafraziramo hermeneutičku teoriju slike Gotfrida Bema (Boehm, 1987). Svrha jednog lica baštine, trezorskog, jeste da bude ugledni deo oblikovanja (obrazovanja, stasavanja) i napredovanja, a drugog, da potvrdi smisao nezaboravljanja. Da u procesu stalnog kretanja, promena, živa produkcija bude i napredovanje, a ne samo ponavljanje i ugledanje. Ogojeno ponavljanje rituala sopstvene tradicije, naročito u masovnoj i popularnoj kulturi, pak ozbiljno ukazuje na opadanje sećajućeg vrednovanja. Ovo opadanje vremenom transformiše baštinske vrednosti u stereotipe obožavanja bez upita o smislu – u fetišizaciju. Golo podražavanje spoljašnjih formi tradicijskog običaja, na primer, predstavlja najniži stepen sećajuće produkcije, tj. onaj u kome imamo sve pred sobom, ali smo zaboravili smisao slika i rituala. Čak i u tom obliku, tj. u stanju svesnosti da smo zaboravili stvarni sadržaj nasleđa, imamo svest o njegovoj, kao odsutnoj, vrednosti. U odnosu na kulturnu produkciju u kojoj postoji golo ugledanje, tj. ponavljanje forme kulturnog obrasca u kome ne samo da nemamo sećajući sadržaj već i ne možemo da imamo osećaj nedostatka, ponavljanje je, ipak, održavanje minimalne živosti ideje napretka, dok je u ugledanju jedina ideja iscrpljivanje stvari.

Ako je održiva, najmanje jedan vek ako sledimo A. Šastela (Chastel, [1986] 1988), teorija relativnosti u razumevanju sveta i sa njom ideja o *sadašnjosti prošlosti* kao jedinom obliku njenog postojanja (Riegl, [1903] 2006), onda su sve *strategije nezaboravljanja* u funkciji izgradnje vizije budućnosti.

Ako nam je dozvoljeno da zamišljamo generalnu strategiju, podsetili bismo na ono što se u literaturi zove *japansko čudo*. Kada su se nakon kataklizme u II svetskom ratu u Japanu zapitali kako se povratiti i obezbediti budućnost, zaključili su da je od strateške važnosti to što su ostrvska zemlja, što ih *okean* (1) povezuje, čuva i hrani, najvećim delom, potom je bitna *tradicija* (2), ono što ih održava kao grupu, zajednicu i kulturu, a kao treće, ono što će im obezbediti budućnost – *znanje* (3), nauka – u tom trenutku je to bilo, ne bez sarkazma, ono što ih je kao stranu u ratu porazilo, a to je visoka tehnologija, elektronska. Od trenutka kada se njihova vizija počela ostvarivati, više nijedna, ničija strategija nije mogla da ignoriše novu *paradigmu održivosti*, ovu koja obećava očuvanje

harmoničnosti u korišćenju *prirodnih resursa, negovanju pamćenja* kroz očuvanje tradicije i neprekidnom *obnavljanju vrednosti u novim znanjima*.⁴

Izlaz iz zaborava

Ovo uvođenje u krizu obrazovanja kao krizu humanističke paradigme okončali smo primerom koji upućuje na jedno postignuće veka koji je nedavno istekao. *Japansko čudo* ukazuje na snažan egzistencijalni poriv koji svoje utočište nalazi u javnim dobrima. Tako se netom i zbililo, jak osećaj kolektivnog identiteta načinio je homogen stav baštinika o javnim dobrima japanskog tla. Štaviše, ovo je primer koji navode svi programeri vizija progressa zato što je postao jedna od najmoćnijih metafora slobode i prava. Javno dobro je i mera vrednosti i materijalni garant za pravo svakog pojedinca da načini svoje postignuće i tako ojača meru dobra za sve, za svakog.

Bilo da se na snagu javnog dobra gleda kao na jedan kulturni (japanski) varijetet jedne stare kategorije (*dobro*), bilo da se misli na modernu modifikaciju, kako je *javnost* formulisao J. Habermas (Habermas, 2012), tek za tu snagu vere koja se angažuje kod svakog pojedinca na specifičan, no na jednako moćan način, uvek se računa na obrazovanog pojedinca. Pritom, potvrđivanje snage volje u ostvarenju postignuća na nenarušenim resursima sopstvenog dobra, zapravo, računa na snažno obrazovanog pojedinca. Tu snagu nikada nije oličavala ona strana hegemonije u kojoj je znanje postajala alatka protiv čoveka kao prirodne jedinice. Naprotiv, snaga obrazovanog pojedinca priziva, naročito nakon *japanskog čuda*, humanističku paradigmu obrazovanja.

Da li na ovaj način padamo u naručje još jednoj od utopija za koje se verovalo da su ostale u istoriji sa istekom XX veka, veri u moć *univerziteta* kao opšte socijalne kategorije i sinonima za ljudsku snagu? Verovatno da, ali bez svesti o toj upitnosti ostajemo lak plen nesmirenih tehnoloških paradigmi i tzv. humanih protetika kao idealima budućeg čoveka. Koliko je ova potonja sintagma naslućena kao suprotnost prirodnom čoveku, upozorio nas je, već citirani, Jozef Bojs, koji je uzeo kao polaznu činjenicu da se u evropskoj povesti razvila ideja o znanju koja se utemeljuje u aristotelovski iniciranom materijalizmu. Iako se materija, sa svim svojim zakonima, kao sadržaj univerzuma vekovima analitički razrađivala do najsitnijih detalja, a danas te detalje, što poetski, što iz nemoći,

⁴ Celovitu viziju o kulturnom okruženju u strategiji kompetitivnosti dali smo u studijama: Bulatović, D. (2010). Kulturno nasljeđe; Očuvanje i uslovi kulturnog okruženja; Vrednovanje kulturnog nasljeđa. U: Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti. Kulturno okruženje / Montenegro in XXI century – in the Era of Competitiveness, Cultural Environment, Posebna izdanja (monografije i studije), Knjiga 73, sveska 9, Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 39–48, 49–59, 61–70.

imenujemo čak i sa *božanska čestica*, Bojs nije smatrao formalnu logiku, matematičku interpretaciju sredine, konačnim odgovorom, već samo prelaznim stanjem. To stanje ne održavaju na vlasti naučnici, nego *tehnokrate*, koje pokušavaju da logiku i matematičku interpretaciju učine nedodirljivim. Suprotno tome, Bojs je renesansnu eksperimentalističku misao i metode video kao podsticaj građanske slobode. U prilog tom mišljenju možemo dodati da je Galileo Galilej bio jednako značajan likovni kritičar kao što je i Leonardo bio značajan inovator, konstruktor, tehnolog. Štaviše, Aleksandar Koare (Aleksandar Koyre) ističe presudan značaj saglasnosti „između estetičkog i naučnog stava slavnog Firentinca“ koliko i strasno brani Leonarda od napada za *sholastičku nepismenost*, podupirući svoju tezu o jedinstvenosti istorije filozofske i naučne misli (Koare, 1981, str. 96–129). Kako nalazi G. Jape, Jozef Bojs je i Francusku revoluciju video kao podrazumevanu svrhu eksperimentalističke misli:

Upravo kao rezultat određenog naučnog poimanja, građanstvo je dobilo moć i stvorilo društveni poredak zasnovan na podeli rada. I kada su već i najgori negativni rezultati, što se tiče proletarijata, bili izglašeni, građanski je nagon za samoočuvanjem mogao napredovati samo uz pomoć tehnokratije, jer su dve osnovne ideje građanskog društva, podelu rada i vodeću ulogu nauke, tehnokrati proširili na celokupno društvo – premda to proširenje više ne služi čoveku nego samo neprekidnoj tehnološkoj revoluciji. Funkcionalizam građanske pozitivističke nauke razvio se, nauštrb ispaćenog čovečanstva, u vlastiti cilj. Revolucija, eksperimentisanje, naučna objektivnost pojmovi su koji su nekada imali oslobađajuću ulogu u borbi protiv feudalne, klerikalne i druge samovolje. Danas se oni preobražavaju u vlastitu samovolju koja počinje da mrsi evolucionjski proces koji vodi u oslobađanje čoveka. [...] Bojs ne vidi vruga u samoj tehnologiji, nego u njenoj upotrebi sopstvene moći da liši čoveka prava na samoodređenje, pa čak i na samu mogućnost somoodređenja. (Jappe, 2003, str. 50)

Nasuprot preovlađujućem stavu savremenih društvenih zajednica, koje svakog pojedinca sklonog tvrdnji da je *misao primarno polje iskustva* nužno svrstavaju u pitomce apstraktne naučne misli, Bojs tvrdi baš suprotno, odnosno da je *zadatak misli učiniti stvari opipljivim*, sa sledećim obrazloženjem:

Osnova postojeće ideje o univerzitetu je filozofija, sposobnost da se reduciraju najrazličitije pojave na logički, apstraktni zajednički nazivnik; ali apstraktni su kodifikatori iskustva, uronili u vlastite

probleme, zaboravili da čovek nije samo formalan, logički entitet. Tu nastupa umetnost. Osnova obrazovanja mora biti kreativnost: stvaranje stanja uma koje se da osetilno zapaziti ličnim delovanjem. Osoba koja studira filozofiju obično ne postaje filozof, nego inženjer, recimo, ili učitelj. Na isti način, obrazovanje iz kreativnosti neće proizvesti izvoran *talent* za tržište umetnosti, nego biologa ili agronoma s određenim poverenjem u svoja rešenja. Čak i ako se ta rešenja pokažu kao divlje neortodoksna ili strašno pogrešna, pojedinac će prestati da bude puki funkcionalni zubac (karika u lancu) u sveobuhvatnom sistemu. Pozitivistička ideja o objektivnom dokazu nije time postala nevaljana, ali je prevaziđena njena tvrdnja da je ona jedini mogući put te tako postaje samo jedan od mnogih puteva. U toj meri je umetnost, kao kreativnost fizički manifestovana, jednaka životu. [...] Kao cilj, sve to sa sobom nosi opasnost privremenog haosa, a otuda i opšti nemir što se manifestovao u praksi na Umetničkoj akademiji i u teoriji u masovnim medijima... (Jappe, 2003, str. 50)

Zbog ovakvih stavova i akcija, Bojs je izbačen sa Akademije, što je izazvalo nov polet kod njega, pa je sa H. Belom osnovao *Slobodni univerzitet* u Diseldorfu 1974, kao i niz međunarodnih, studentskih i drugih udruženja i inicijativa u rasponu od onih za razvoj direktne demokratije do onih za neprekidni dijalog (*Muzej kao mesto stalnog dijaloga*).

Kompetitivnost humanističkog poslenika

Dakako, pitanje kako ostati u zajednici (univerzitetu) uvek je aktuelno, a danas nam se natura krilaticom *kako biti efikasan u tranziciji*. Želimo da pokažemo kako se ideal efikasnosti može obremeniti humanističkim idealom *kalokagatije*⁵ na primeru baštine kao javnog dobra. Lepo je ono što je dobro. Dobro se u svom bogatom obrazovnom trajanju razumevalo kad kao sreća (u otkrivanju), kad kao uživanje (u saznanju), kad kao korist (u delanju), no uvek je to što je preovladavalo u nekom vremenu određivalo i njegovu ideju univerziteta. Iz ove paradigme će izaći na videlo, malo čim utemeljena, predominacija nauke u savremenim modelima uspešnosti. Značajnije od savremene hegemonije kompetitivnosti iskršava i pitanje obrazovanja kao negovanja dobra, kao etičkog poslanstva na koje je stroga nauka imuna. U toj opoziciji predstavljamo i kako je zamišljen da se realizuje

⁵ (*καλός και αγαθός*, u nemačkom idealizmu *καλόκαγαθία* predstavlja pojam dobrog telesnog i duhovnog obrazovanja – nem. *Bildung*).

u jednom harmoničnom društvu program negovanja baštinka i obrazovanja za baštinjenje.

Dakle, *javnost baštinjenja* (kulturni tezaurus) uslovljava zajednicu u iskustvu (*Univerzitet i znanje*). U tom smislu, biti efikasan u tranziciji je pre svega pitanje kako rehabilitovati sopstvo. Dobar osećaj za javno dobro ukazuje da kod pojedinca postoji svest o posvećenosti dobru, ali i potreba da se ta posvećenost ojavi, da se socijalizuje kao poslanstvo. Svaka posveta u postupku poslanja prema zajednici materijalizuje se *zapisom*. Zapisi spomena na dobro koje podržavaju svi činioци zajednice, zapisi u pamćenju. Jezički isklesani i ostavljeni na vidiku svih, za napajanje i naricanje, predstavljaju prave tezauruse zrenja kulture. Očvrslili u jezičkim metaforama, podatni za svekolike gradnje slika i priča, oni su i graditeljska uporišta svih identiteta. Uvek i prava slika oblikovanja duha.

Shodno onom kako Ž. F. Liotar nalazi da:

Znamo da se oko reči formiranje/obrazovanje (*Bildung*) pa tako i oko pedagogije i *reformе* u filozofskom razmišljanju od Protagore, Platona i Pitagore odigrava najznačajniji deo. Naime, oni pretpostavljaju da duh ljudima nije dan na odgovarajući način, te da ga treba preoblikovati. Detinjstvo je za filozofe čudovište. Ali ono je i njihov saučesnik. Detinjstvo im govori da duh nije dan. Ali da je moguć. (Lyotard, 1990)

Smatramo važnim da ukažemo na pojmovnu razliku koja postoji između *stvari* i *dobara*, te da razlikujemo *inventar predmeta* od *tezaurusa dobara*. Zapravo, predmeta će uvek biti, zatičemo ih kao ostatke nekih nestalih ljudi, zajednica, civilizacija, a *dobra* treba izgrađivati/oblikovati. Istoričari ukazuju na paralelne sličnosti *arhiva* i *arhiv*. Prvi je delovodni skup svih pisanih akata nastalih u socijalnoj (uglavnom obligatnoj) komunikaciji, a drugi je njihov sistematizovani registar po kriterijumu neutralnog dokumentovanja proteklih aktivnosti. Arhivsko dokumentovanje počiva na ideološki, ekonomski i estetski bezinteresnoj selekciji nosilaca pamćenja. Kako su to jednako i svojstva nauke, onda se govori o naučno pouzdanoj proizvodnji dokumenata. U tom kriterijumu odražava se potreba društva (njegovih članova) za održavanjem sistema vrednosti na snazi dokumenta. Ono što je po definiciji vrednosni sistem izlazi iz uskog interesa nauke i ulazi u javni prostor. U javnom prostoru pojedinci deluju kao nosioci nataloženog iskustva koje stvara kolektivne obrasce ponašanja. Svako *taloženje iskustva* odslikava izgradnju ličnosti, tj. jedan proces učenja u zajednici u kome se nova ličnost oblikuje ugledanjem i preispitivanjem društvenih obrazaca. Svako učenje, dakle, počiva na (kulturi) pamćenju, a svaki mehanizam socijalizacije kroz učenje, kao

sine qua non, moguć je samo zato što je svako okupljanje oko zajedničkih potreba legitimni mehanizam proizvodnje javnog dobra. U tom društvenom procesu zajednica raspodeljuje odgovornosti za održavanje sistema vrednosti. Odgovornosti su u toj raspodeli veće za one kojima je dodeljena obaveza njihovog negovanja kroz unapređenje sistematskog delovanja u skladu sa razvojem ljudske znatiželje, na primer u naučnim i strateški sličnim zajednicama. Ništa manja odgovornost ne pada ni onima zaduženim za transformacije koje pruzrokuju tehnološke novine. U ovom slučaju je *ono* konkretno klasifikovano kao *arhivsko dobro*.

U potonjem smislu *dodeljivanja* sadržan je prvi preduslov javnog dobra – poslanstvo. Identifikujemo ga sa onim shvatanjem profesionalca koji je ne samo sposoban već i slobodan da u neprekidnom procesu socijalne verifikacije investira svoju kritičku svest o nenarušivosti principa dokumentovane svedočanstvenosti. Svako *proizvođenje* prošlosti (tvornice nostalgije) onoliko je vredno u jednoj atraktivnoj interpretaciji, na primer, koliko je dokumentovano, tj. *utaloženo* u nekom od mehanizama kolektivne memorije (biblioteke, arhivi, muzeji).

Da i u doslovnom smislu pamćenje ne pređe u otužni talog, iskustva arhiviranja su u XX veku proizvela posebne sisteme njegove efikasne upotrebe – TEZAUROUSE. Ovaj je u funkciji (bezinteresnog) očuvanja TROČLANE STRUKTURE KULTURNOG svedočanstva (dokumenta): kulturno dobro počiva na a) jedinstvenoj potrebi čoveka za simboličkom razmenom u svetu (zbog toga su neke *stvari* za nas *belezi vremena* – dokumenti, muzealije, spomenici); b) potrebi bezinteresnog – naučnog unapređenja *stvari* u dokument; c) potrebi (slobodnog) čoveka da troši svoje iskustvo u svakodnevnoj upotrebi. Suštinski, čovek svoj svet simboličke razmene može opravdati samo u kulturnoj razmeni – tj. upotrebi naučne, bezinteresne činjenice u unapređenju sopstvenog života. U praktičnom smislu ovo je artikulisano kao tri stepena dokumentovanja muzealnosti: 1. primarno ili dokumentovanje opravdanja selekcije muzealnosti (svedočanstvene vrednosti) – strukture kulturnog konteksta; 2. sekundarno ili bazično disciplinarno utemeljenje svojstava dokumentarnosti – svih morfološki iscrpivih opisa, kao i dešifrovanje mogućih identitetskih odlika; 3. napokon, dokumentovanje svih procesa muzealizacije, tj. dokumentovanje dokumentovanja muzealnosti (pohranjivanje i čuvanje dokumentacije).

U opravdanju ovog tehnološkog doprinosa nalazi se i druga odrednica javnog dobra – dostupnost. Kako smo na početku već istakli, pitanje dostupnosti uzrokuje i pitanje *informatizacije* i njenog smisla. Pitanju smisla je potrebno najpre udovoljiti: čemu sve to?, tj. može li se živeti komfornije u zaboravu ako zaoštrimo pitanje javnog dobra? Najpre ono što je *dobro*, po svom, dakako, nasleđivanom sadržaju bivalo je kroz zapamćenu istoriju poistovećivano sa jednim od njegovih svojstava, upravo prema potrebi društva. *Dobro* je opšti problem u

etičkom određenju i vrednovanju ljudskog delovanja. *Ideal dobra*, kao vrhovni smisao života, istorijski je podrazumevao kad sreću, kad uživanje, a kad korist. Ovu sistematizaciju u etici uzimamo kao izvor za naukovanje geneze baštinjenja na sledeći način:

Tabela 1: Geneza *dobra* kao predmeta heritologije

Nauka baštinjenja	Uobičajena stvarnost	Etika <i>dobra</i>	Praksa baštinjenja
analiza motiva zbiranja dobara	priroda pobude za zbiranjem	<i>dobro</i> u povesti	zbiranje u povesti
ja – svet subjekta	nagoni i potrebe individue	sreća (eudemonizam)	zbirka kao sopstvo (skrivnice, kabineti, studiola)
ja pred mi (u slici sveta)	drugi kao nadomeštanje subjekta	uživanje (hedonizam)	zbirka kao slika sebe (galerije, vrtovi, lapidarijumi...)
mi kao ja – ja u slici (našeg) sveta	kolektivne memorije	korist (utilitarizam)	zbirka kao graditelj nacionalnog repozitorijuma

U prikazanoj genezi istorijskih oblika baštinjenja istaknuto je ono što je u prirodi čoveka kao slobodnog bića, potreba za iskazivanjem svog doživljaja sveta, svoje istine. To je ono što je stalni pokretač čovekovog ojavljivanja, njegovog prikazivanja pred zajednicom, koliko i zakrivanja u njoj. Branko Despot je tu narav doveo do dramatičnog specifikuma humaniteta u sledećem zapisu:

Ono *mi* u nama javlja se, izlazi na javu, pojavljuje se i objavljuje sebe na različite načine i na različitim razinama. Mi jest kao društvo i društvena udruženja, kao narod i zajednica naroda, kao država i savez država, kao vjerska zajednica i kao tolerantni religiozitet. Ali mi jest, na višoj i ujedno dubljoj razini, kao mnoštvo jezika. Jezici, kaže se, razdvajaju. Ono što, tome nasuprot, gradi mostove i nadilazi razlike jest uzajamno razumijevanje. Razumijevanje pak počiva na zajedničkom jeziku, koji nije ni živ ni mrtav, nego je jedan i jedinstveni jezik kojim govori ono razumljivo u svojoj razumljivosti, naime razum sam ili smisao stvari. Razumijevanje je, dalje, osebnjeno mišljenje. Mišljenje, kada odista jest mišljenje, nije niti tvoje niti moje, a niti naše u vulgarnome značenju onoga *mi*. Mišljenje može biti i razumijevanje i umovanje i znanstveno mišljenje, ono može biti spekulativno, a može biti i naivno — ali, kada odista misliš, uključuješ se u zajednicu istinskog mišljenja ili mišljenja istine, u

kojoj zajednici nisi više *mi* niti kao društvo, niti kao narod, niti kao sljedbenik, niti uopće više ovo ili ono kao fragment čovjeka nego u toj zajednici ili u tome mi mišljenja jesi samo i jedino kao čovjek. (Despot, 1991, str. 7–8)

Ako je svako objavljivanje dobra uvek i samo potvrda prisustva čoveka kao individue koja objedinjuje ideju i mišljeno delo dobra u zajednici, onda je program očuvanja vrednosti javnog dobra usmeren ka negovanju čoveka. Ono *ja* koje će postati *tvoračko mi* može oformiti samo jedinstveno (opšteobrazovno) odgajanje baštinika za otkrivanje i negovanje vrednosti nasleđivanja. Samo pojedinac koji je i sopstvenik potrebe za negovanjem pamćenja može biti celovita ličnost za perspektivno profesionalno stasavanje u poslovima standardne brige o baštinskom telu jedne kulture (dosledno strukovno obrazovanje za baštinstvenje). Samo zajednica sa objavljenim potrebama za negovanjem sopstvenog pamćenja biće spremna da uvek i svako *baštinstvenje* omerava ponovnim promišljanjem sopstvenog *baštinstvenja* (u zajednici slobodnog, kritičkog mišljenja – na univerzitetu). U skladu sa prikazom u Tabeli 1, mogli bi se reći da se (1) razvoj individualnih potreba ne sme zagušiti u opštem obrazovanju, da se (2) objavljivanje „svoje“ slike sveta mora podržati profesionalnim obrazovanjem te da se (3) baštinstvenje mora osloboditi doktrinarnih stega (slobodnomisleće baštinstvenje), odnosno da u slobodnoj akademskoj zajednici omogućiti neprekidnu diskusiju o ideji javnog dobra.

Ili, kako bi to, još jednom slikovito rekao B. Despot:

Nužnost univerziteta leži u naravi čovjeka. Iz toga pak, kako čovjek sebe u svome biti vidi, proizlazi ustrojstvo univerziteta i njegova svrha.

Ukoliko čovjek, kao usmrtivo živo biće, dok je živ, jest neumrlo i nerođeno čovještvo, utoliko on jest sloboda, koju niti smrt niti rođenje ne dotiču. Ta živa, usmrtiva, ali, niti mrtva niti besmrtna, u rođenome nerođena sloboda jest čovještvo u čovjeku. Tu slobodu čovjek nema kao svojstvo volje ili mišljenja. Tu slobodu čovjek ne može izboriti. Čovjek jest ta sloboda. Bez nje bi čovjek bio Zemlja, Zvijer ili Bog.

Kao ta sloboda i iz te slobode, čovjek traži sebe sama i sebe u svemu i sve u sebi. Ono što traži u sebi i u svemu jest istina.

U toj potrazi živog čovjeka za istinom svoga čovještva korijeni se moguće zajedništvo tražitelja istine u slobodi. Nosi li takovo zajedništvo ime univerzitet, onda se može reći da je naravi čovjeka

odgovarajuće ustrojstvo univerziteta istinska aristokracija, vladavina onog najboljeg, a to je tu sloboda.

Zajedništvo tražitelja istine pod gospodstvom slobode bitni je karakter univerziteta. (Despot, 1991, str. 16)

Javnost *dobra* kao garant prava na obrazovanje

U navedenom smislu, nevažno je pitanje vlasništva kada se nalazimo na prostoru javnog dobra. I državne i privatne ustanove odgovaraju na iste zahteve objektivnog dokumentovanja, stvaranja optimalnih uslova dostupnosti i podsticanje edukativne i *kulturne* upotrebe kulturnih trezora. Svi oblici izbegavanja ovih zahteva imaju jedan drugi legitimitet. Najčešće su to legitimiteti *kolekcija vrednih predmeta*, među kojima, dakako, nije teško identifikovati i neka svojstva kulturnog *dobra*, ali je njihov primarni motiv nastanka prestiž. Kao socijalna kategorija, legitimitet lavira između psiholoških učinaka velike materijalne vrednosti kolekcije i vlasništva nad teško merljivim apstraktnim vrednostima starine, retkosti ili umetnine. No, postupak proglašenja u visokoj kategoriji javnog kulturnog dobra obavezuje svakog vlasnika na standardnu proceduru zaštite i upotrebe kulturnog kao *javnog* dobra (Zakon o kulturnim dobrima, 1994: član 2; član 31).

U ovom potonjem smislu ukazali bismo na dve ovovremene tendencije koje ne uzimaju kao bitan element privatnu ili državnu inicijativu u nastanku, razvoju i korišćenju muzejskih zbirki, već računaju upravo na javnost *opšteg dobra*. Model muzeja kao *mesta dobre razmene* odgovara kapitalističkom modelu samoodrživosti i može da proizvede minimiziranje javnog interesa u smislu dostupnosti (često se zamenjuje *milosrdnošću*), ali je neizbežna profitna determinacija. Po tom modelu funkcionišu i mnoge ustanove koje su u (ideološkoj) transformaciji izgubile *primarno*, prvobitno, kulturno poslanstvo javnog trezora: dobar primer su muzeji KGB-a (*Комитет государственной безопасности* [rus.] – *Komitet državne bezbednosti* [prev.], koji su, zbog impresivnih količina ubojnih sredstava, pretvoreni u zabavne parkove za zahtevne i *pucački* odnegovane brojne turiste iz Sjedinjenih Američkih Država (SAD) (Unfried, 1992).

Drugi oblik prilagođavanja trezora javnih dobara su transformacije koje oživljavaju model (zakasnelih ili reanimiranih) identiteta: *muzej*, obično se ublažava sledećim, *kao mesto interaktivnog stvaranja identiteta*. Tom vrstom ideološkog prostituisanja su često u tranzicijskoj raspodeli *pomoći* ucenjeni stari kulturni trezori koji su, ne bez muke odricanja, ugrađivani u temelje malih državnih zajednica .

Na taj način grubo isplivava osnovni problem koji se može javiti u svakoj akademizaciji: odgajanje baštinika kao slobodnih tragača za čovekom i njegovom istinom. Evo kako stoji taj oprez:

Javno dobro ima (traži) svoju sliku u TEZAURUSU. Ovo znači da prvo moramo proizvesti uslove baštinjenja (sistematsko kulturno, ne usko naučno, dokumentovanje prošlih stvarnosti), pa onda očekivati konsenzus oko proširenja kulturnog tezaurusa. Uslovi baštinjenja su: STANDARDIZOVANJE selektovanja, dokumentovanja i interpretacije svedočanstvenosti.

U metodičkom smislu, standardizovane su procedure *identifikacije*, *deskripcije* i *geneza dokumentovanja* muzealnosti. Prvom se dokumentuje *pretpostavka* kulturne potrebe da *nešto sačuvamo* – selektujemo uvek nešto što potvrđuje memorijsku potrebu (misao, proces), a ne neku *stvar*. Drugom se odgovara na standardnu proceduru *proizvođenja strukture dokumentovanja* memorijskih procesa. U praksi je to: opis *materijala* i opis *značenja*. Opisi se daju standardizovati i jedino tako učestvuju u stvaranju javnih tezaurusa: pretvaranju *mrtvih* trezora stvari u *žive* TEZAURUSE jezički, te u MISAO, tj. u FREKVENTNU KULTURNU UPOTREBU SIMBOLIČKIH NOSILACA VREDNOSTI ISKUSTVA. Trećom se odgovara na socijalni zahtev: kako sačuvati *iskustvo*? (Tabela 2).

Ako se kao posledica interpretacije ne javi javna potvrda vrednosti *za sve*, neće biti ni proširenja *tezaurusa*, pa je time i inventar baštine degradiran na nivo *inventara (potrošnih) sredstava*. No, u svakom slučaju, moramo uzeti nešto što je, makar usko specijalizovan opis, radi naučnog objašnjenja, koji počiva na *formalnoj* analizi, a ova ima svoj tehnički i svoj *idejni* deo. Materija (A) i stvaranje oblika (B) pripadaju materijalnom delu, a stvaranje značenja (C) nematerijalnom delu sadržaja baštinskog predmeta.

Tabela 2: Pristupi predmetu baštinjenja kao javnom dobru

<i>heritološki, integrišući pristup</i>	<i>naučno parcijalni, jedinačni, pristup</i>
izvor (A)	materija (A)
svedočanstvenost (B)	stvaranje oblika (B)
smisao (C)	„idejni” sadržaj (C)
„heterotopije“ u čitanju: „relativnost mesta i vremena“	naučni ^o tezaurusi, po klasifikaciji disciplinarnog znanja
identitetske upotrebe baštine kao javnog dobra – <i>svedočanstvenost identiteta</i>	instrumentalizacije institucije baštinjenja (npr., <i>muzej kao škola</i>)

geneza dobra kao:	„pamćenje materijala“ (odgovara stvaranju muzejskih fondova) ili pamćenje ideje (odgovara stvaranju kolektivnih identiteta) ili pamćenje „životnog ritma“ (odgovara oslobađanju privatnih identita i <i>vaninstitucionalnom</i> baštinjenju)
-------------------	--

Ovaj pristup *kolektivnim memorijama* kao ishodištima savremenog shvatanja *javnog dobra* podrazumeva odgovarajuću strategiju odgajanja baštinika i razvoja ideje baštinjenja.

Da bi bolje odredili uslove za univerzitet baštine, daćemo bliže socijalne odrednice nasleđa i baštinjenja.

Shvatanje nasleđa kao socijalne vrednosti

Uobičajeno shvatanje spomenika kulture zapravo je jedna od metafora trajnosti, metafora putovanja u prošlost radi trasiranja puta u budućnost. U tom *zadavanju egzistencijalne perspektive* presuđuje vlasnička nadmenost. Naime, *starudija* koja se trezorira redovno nosi tumačenje sopstveničke važnosti – bez našeg svojatanja ona tone u beslovesnost, sa našom brigom progovara o našoj veličini. No, motiv reprezentovanja ne počiva na golom posedništvu. Posedništvo kao snažan pokretač metaforičkog procesa može se i jaloviti ako ne počiva na svojstvima autonomne svedočanstvenosti kao svojoj osnovnoj vrednosti, ako se izvrgava u epigone ili ako se zanese u fetiš produkciju. Baština jeste ime institucije (*patrimonium*), ali, kao etičkog obeležja koje obavezuje na društvene konvencije, sinonim je memorijske potentnosti i garant jakog životnog ritma. Izvorno rimska građanska tvorevina, baština institucionalno i danas funkcioniše kao temelj socijalnog opstanka, etički je artikulisana u konvencijama i kodeksima, memorijski je *sine qua non*, dok mu životni ritam, po pravilu ljudske destrukcije, ne uvažavaju nagle, osiono tehnološke i neutažive socijalno-ekonomske promene. Rasprava o socijalizaciji nasleđa kao procesa u kome se na jednoj pravnoj instituciji (*patrimonium*) zasniva jedan etički sistem odgovara na zahtev da se uređenjem baštinskog korpusa jedne zajednice potvrdi opšti sistem humanističkih vrednosti na delu (Bulatović, 2005, str. 10).

Socijalizacija baštinjenja (socijalna verifikacija vrednosti) ima tri manifestne forme: društvenu, pravnu i tehničku. Prva se ostvaruje negovanjem sećanja, tj. odgojnim i obrazovnim održavanjem potrebe za očuvanjem i korišćenjem resursa pamćenja. Druga podrazumeva institucionalizaciju baštinjenja u okviru uređenja društvene i državne zajednice. Treća se odnosi na materijalizaciju baštinskog trezora, tj. na dokumentovanje muzealizovanog nasleđa i tehnologiju odr-

žanja (preventivnog, kurativnog, tehničkog) korpusa baštine (Marasović, 1985). Zbog toga, strategija kompetitivnosti mora da se osloni na temeljito planirane programe obrazovanja za baštinu i baštinare. Ovi prvi su već obuhvaćeni izmjenjenim programima obaveznog opšteg obrazovanja, a drugi su prepušteni slučaju. Takođe je sasvim nekontrolisan uticaj masovnih medija na profilisanje kulturnih potreba i razvoja interesovanja za sopstvenu baštinu. U svakom slučaju, potrebno je planirati unošenje programskih sadržaja O PRIRODI, VREDNOSTI I NAČINU KORIŠĆENJA BAŠTINE u sve planove specijalističkih profila srednjeg i visokog obrazovanja jer nema te oblasti stvarnosti koja ne referira na svoje iskustvo, koja se ne može osloniti na sopstvenu baštinu. Nauk o prepoznavanju, čitanju, korišćenju i negovanju baštine jednako može biti dragocen i moreplovcu, i turističkom menadžeru, i proizvođaču zdrave hrane i budućoj pijanistkinji. Poseban problem, i u tom smislu strateški zahtev, jeste planiranje kadrova koji će neposredno raditi u usko specijalizovanim delatnostima trezoriranja i korišćenja baštine. Nije bez značaja ni to da bi se na taj način mogao lakše ostvariti pozitivan uticaj na druge poslenike kulture i humanistički intelektualni sloj, čime bi se stvorila šira društvena masa u borbi protiv baštinske devastacije. Naravno da je neophodno da se jasnije postavi uloga nauke i u ovoj oblasti delovanja jer ćemo inače bez njene snage samo prepisivati tuđe modele, što ne mora da bude loše, ali jeste zavisnički. Odnosno, uvek bismo morali da imamo neki broj *naših* koji bi bili kadri (znanjem i moralom nepodmitljivi) da procene koji model nije loš za preuzimanje, a, sa druge strane, da imamo obrazovane i naučno kadre da primene, adaptiraju i unaprede modele baštinjenja i u zaštiti, tj. čistim aplikacijama nauke i tehnologije, i u filozofiji baštinjenja, njegovom smislu i socijalnom opravdanju, njegovom vlasništvu, tj. javnosti i privatnosti baštinskih trezora, pa onda i obrazovanju na takvoj filozofiji. U suprotnom, ostaje opasnost da se može stvoriti izraziti elitizam na prednosti *vlasnika istine*, inih sudija ispravnosti i probranih korisnika baštinskih trezora, kao i izvršilaca kolektivne volje.

Tabela 3: Strategija obrazovanja baštinika

Obrazovni sadržaj	Mesto i nivo obrazovanja	Strateški period
Nauk o baštini	u obaveznom obrazovanju	<i>postoji</i> , samo ga treba unaprediti
Nauk o baštini i baštinjenju	u specijalističkom obrazovanju (uslužne delatnosti)	treba u <i>kratkoročnom</i> periodu pažljivo uraditi program
Baština kao humanističko nasleđe	u humanističkom obrazovanju (gimnazije)	<i>kratkoročno</i> , evaluirati i po potrebi dopuniti

Baštinski profili	u visokoškolskim programima (Filozofski fakultet, akademije...)	<i>srednjoročno</i> , obavezna poduka o trezoriranju, interpretaciji i korišćenju
Naukovanje za baštinare	u novim specijalističkim programima	<i>dugoročno</i> , pri postojećim visokoškolskim ustanovama ili u novoj ustanovi

Ovaj poslednji oblik obrazovanja obezbeđivao bi jedan opšti profil heritologa, muzeologa koji bi imao i svoju dodatnu misiju (kroz naučno osposobljavanje i habilitaciju) u širenju disciplinarnih znanja u druge obrazovne programe, pre svega one koji bi obezbedili takozvane simbiotičke profile stručnjaka, one koji bi u održivom razvoju, organskoj proizvodnji, na primer, bili dobri i zadovoljni baštiniči sopstvene tradicije i najbolji čuvari njenih vrednosti.

U skladu sa iznetim razlozima za opravdanost *studija baštine*, sistematsko univerzitetsko obrazovanje za profesije baštinjenja počivalo bi, sa jedne strane, na održanim objedinjenim humanističkim studijama, makar formalno pod krovom filozofskih studija, te na uzrastanju muzeologije i zaštite nasleđa sa nivoa poduke za doktrinarnu praksu na nivo holističke hermeneutičke discipline. Kako se da videti iz strategije koju smo ustanovili (<https://sites.google.com/site/heritagefbg/seminar-za-muzeologiju-i-heritologiju/razvoj-univerzitetskih-programa-za-bastinske-profile>), program studija baštine se formira kao **komplementaran** programima osnovnih studija, pre svega tradicionalnih humanističkih disciplina koje se izučavaju na Filozofskom fakultetu u Beogradu i njemu srodnim, ali i kao praktičan dodatak korpusu znanja za osnovne i primenjene nauke koje se izučavaju na prirodoslovnim, tehničkim i bio-medicinskim fakultetima i umetničkim akademijama. Projektovana komplementarnost je viđena kao opravdan vid nove harmonizacije humanističke obrazovne paradigme u savremenim uslovima. Ona se pre svega odnosi na uvažavanje novih kauzaliteta koji se rađaju između upadljivih *transformacija tradicionalnih disciplina znanja, tehnološki unapređenih veština* i doktrinarnog upravljanja zakonitostima životnih i radnih procesa, kako ga sa pozicije metadiscipline nameće *menadžment* (više u: Bulatović, 2013). Uzimamo da je vizija neohumanističkog oblikovanja baštinika legitimna najpre zbog toga što je branimo jednom filozofijom *dobra*, prirodnog i kulturnog, koja objedinjuje sve znatiželje oko pojma *svedočanstva* kao zajedničkog entiteta. Svedočanstvo, kao svoj primarni predmet, imaju već istorija, kao jedna stara, i informatologija, kao jedna od najnovijih nauka. Jedna ga artikuliše kao dokument ili ishodište objašnjenja, druga ga bezinteresno opisuje kao izvoriste značenja. Ni prvu ni drugu ne okupira sam proces *svedočenja*. A svedočanstvenost je nasledna obaveznost i uzima se kao temeljni predmet heritologije. *Patrimonium* (starina) jeste pre svega pravo i obaveza očuvanja stečenog. Upravo proces *baštinjenja* sa punim opravdanjem može da se artikuliše u okrilju, za sada očuvanog (makar formalnog)

jedinstva filozofsko-istorijskih studija, te u tom smislu program studija nasleđa koji formiramo i treba da bude *matičan* za sve uže specijalnosti (poput etike u medicinskoj i svakoj drugoj praksi).

Isto je uporište i holističkom pristupu u razumevanju baštinjenja kao obrazovne oblasti. Zajedničkim jezgrom studija obezbeđen je **jedinstven pristup** (jedinstvenom) **nasleđu** u svim oblastima istraživanja i ljudske prakse, te na taj način je i omogućena efikasnija specijalizacija za sve oblike očuvanja različitih nosilaca svedočanstvenosti i njene efikasne i blagovremene naučne, obrazovne i kulturne upotrebe.

Što se primarnog cilja tiče, strategija ističe stvaranje opšteg profila **baštinstvenika** (heritologa) neophodnog za koordinaciju strategija opšteg razvoja kulture pamćenja, kao i omogućavanje, pre svega, niza **simbiotičkih profila** za očuvanje, negovanje i korišćenje kulturnog, duhovnog, nematerijalnog, prirodnog, ekološkog, ekonomskog, naučnog, tehnološkog, genetskog i inog nasleđa. U tom smislu, Filozofski fakultet bi obavljao **bazične studija baštine** (heritologija i muzeologija), kao što bi i dalje osposobljavao kadrove za specijalnosti u delatnostima zaštite i upotrebe kulturnog, duhovnog i nematerijalnog nasleđa. Razvoj programa za druge vrste baštine obavljao bi se u bliskoj saradnji sa naučno-istraživačkim i obrazovnim matičnim ustanovama. Takođe, **specijalnosti za posebne oblike zaštite i upotrebe baštinskih vrednosti**, kao što su *pravna* zaštita, *tehnologije* zaštite nosilaca nasleđa, *bezbednosti*, te *promovisanja* baštine, razvijale bi se na njima matičnim fakultetima. Razvoj programa **za druge vrste baštine** (*prirodne, tehničke, industrijske*) obavljao bi se u bliskoj saradnji sa, za njih, matičnim naučno-istraživačkim i obrazovnim ustanovama (više u: Bulatović, 2014).

Iako se u aktuelnoj disharmoniji koja postoji između univerziteta i potreba kapitala ozbiljno odmiče u dezintegracije humanističkog obrazovanja, ne može se potvrditi da je model humanističkog odgajanja zastareo. Kako smo u ovoj raspravi isticali, pre bi se moglo sa puno opravdanja tvrditi da je izvor socijalnih disharmonija u zastarelosti institucije univerziteta. Ako bismo redefinisali univerzitet kao zajednicu negovanja kalokagatije u smislu nove generativne matrice, moguće je zamisliti i novi nepotkupljivi socijalni sporazum. On bi bio nov u onom predefinisiranju predmeta sveta, pomerenih ključnih tačaka objašnjenja prirode (materije, života) i u tom smislu novih ključeva harmoničnog razumevanja društvene stvarnosti. U tom kauzalitetu, i odgajanje članova zajednice za rešavanje svih životno aktuelnih problema, pa i disharmonije sa doktrinom *kapitala*, mogao bi stvoriti društva koja su osetljiva na neravnoteže u humanističkom razvoju i sposobna da preduprede kritične disbalanse provocirane različitim tehnološkim, kapitalnim ili kulturno rasterećenim neutaživostima. Značaj odgajanja za stabilnu kulturu

pamćenja može izgledati predimenzioniran u vremenu uzavrelih kriza, ali se ne može poreći integrativni potencijal koji ova nova paradigma ima u rehabilitaciji pojedinca kao aktivnog činioca zajednice. A on to ne može biti, ne da nam pamćenje da ćutimo, bez humanističkog obrazovanja.

Reference

- BULATOVIĆ, D. (2005). Baštinstvo ili o nezaboravljanju. *Kruševački zbornik*, (11), 7–20.
- BULATOVIĆ, D. (2013). Živeti sa baštinom i od nje. U D. Vujadinović (Ur.), *Razvoj privatnih muzeja i kolekcija u Srbiji* (str. 13–36). Novi Sad: The Iwano project foundation; Balkankult fondacija interes.
- BULATOVIĆ, D. (2014). Nauka i društvo. U *Treća godišnja konferencija muzeologije i heritologije – Nauka i baština, 23. decembar 2013* (str. 9–15). Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta.
- CHASTEL, A. (1988). Pojam baštine. *Pogledi*, 18 (str. 3–4), 709–723.
- DESPOD, B. (1991). Univerzitet kao znanstvena ustanova ili čovek kao znanstveno robovanje. U I. Kant, F. W. J. von Schelling i F. Nietzsche (Ur.), *Ideja univerziteta* (str. 7–17). Zagreb: Globus.
- HABERMAS, J. (2012). *Javno mnjenje. Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- IMDAHL, M. (1986). Seminari u fabrici „Bajer” u Leverkusenu (Žorž Sera, Pit Mondrijan, Barnett Njumen). U Z. Gavrić (Ur.), *Max Imdahl – izbor tekstova* (str. 49–82). Beograd: Muzej savremene umetnosti.
- JAPPE, G. (2003). Joseph Beuys – fitilj. U J. Denegri (Ur.), *Dossier Beuys* (str. 47–57). Zagreb: DAF.
- KOARE, A. (1981). *Naučna revolucija*. Beograd: Nolit.
- LYOTARD, J. F. (1990). *Postmoderna protumačena djeci*. Zagreb: A. Cesarec/Naprijed.
- MARASOVIĆ, T. (1985). *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*. Split: Sveučilište: Postdiplomski studij graditeljskog nasljeđa; Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta.
- RIEGL, A. (2006). Moderni kult spomenika, njegova bit, njegov postanak. U M. Špikić (Ur.), *Anatomija povjesnog spomenika* (str. 349–412). Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- ŠOLA, T. (2003). *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji – prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.
- TISDALL, C. (1979). *Joseph Beuys*. New York & London: Thames & Hadson.
- TUĐMAN, M. (1983). *Struktura kulturne informacije*. Zagreb: Zavod za kulturu Hrvatske.
- UNFRIED, B. (1992). La muséification du „socialisme réel”. *Communications* (55), 23–41.
- VINER, N. (1964). *Kibernetika i društvo: ljudska upotreba ljudskih bića*. Beograd: Nolit.
- ZAKON O KULTURNIM DOBRIMA. (1994). Službeni glasnik RS, br. 71/94.

Dragan J. Bulatović⁶,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

The Heritage Studies as the Foundation for the Preservation of Humanities⁷

Abstract: This paper will discuss the crisis of knowledge as a humanistic problem of understanding the world. This relation will be set as a key for explanation for the so-called revolution in science. The frequency of new research paradigms as characteristic of science and philosophy since the mid- twentieth century initiates discussion on models of rational explanations of the world and models of their understanding and acceptance. In this newly opened space different disciplinary experiences whose heritage is explainable by *ars memorativa* are encountered. Heritology, as a theory of remembering, performs with historically silenced mode of knowledge integrity of the world, which is by its representation offered to discursive explanation as complementary. Exactly at this subordination we see a strong case of transdisciplinarity as a hope for the progress of rational knowledge. The contemporary concept of heritage overlooks the humanistic origin of the discipline that is derived from the antique phrase *kalokagathia* (καλός και αγαθός, in the philosophy of German Idealism *καλοκαγαθια* represents the epitome of good physical and spiritual education, germ. *Bildung*). Beautiful is that which is good. In its rich educational continuance good was perceived sometimes as luck (in discovery), other times as indulgence (in knowledge), and yet other times as benefit (in acting); but each time it was something characteristic for the zeitgeist that determined the idea of the university of that time. If we look at the common denominator of the concepts of the cultural good and the university, it would obviously be the public sphere. The public quality of a cultural good is the value that has an immense influence on all modern managerial models of evasion of common good or, in other words, of favouring of the success/competiveness model, derived from the doctrine of liberal capitalism. How the contemporary concept of heritage, crucified, in our various growing up backgrounds, between *lapot* (senicide) and the shopping mall, is saved through the university programme, shall be presented by the example of the heritage studies (graduate and postgraduate) of the Seminar and the Centre for Museology and Heritology of the Faculty of Philosophy in Belgrade. It shall be presented how the continuance of humanistic ideals of any community depends on preservation of public availability of cultural goods and accessibility of education embodied in the beauty of knowledge of each individual.

Key words: Heritage, patrimonium, Crisis of Science, Humanities, University, Cultural Good, Heritology.

⁶ Dragan Bulatović, PhD is Associate Professor at the Department of Museology and Heritology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

⁷ This paper is a part of research project undergoing realization at the Centre for Museology and Heritology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade *Tradition and transformation, subproject 'Strategies for Heritage'* (47019), supported by the Ministry of education, science and technological development RS.

